

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКИХ ПІВДЕННОБЕССАРАБСЬКИХ ГОВІРОК У СВІТЛІ ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ТОПОНІМІВ АРЕАЛУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (50)

УДК 811.161.2'282

DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).230–236

Колесников А. Генеза українських південнобессарабських говірок у світлі перейменування топонімів ареалу; кількість бібліографічних джерел – 15; мова українська.

Анотація. У статті визначено проблеми перейменування топонімів півдня Одещини в процесі деколонізації, приведення назв сіл, селищ, міст регіону у відповідність до стандартів державної мови. Запропоновано алгоритм такого перейменування, який дозволив би визначити перелік топонімів, котрі потребують перейменування з метою деколонізації, і тих, що не збігаються зі стандартами державної мови, а також дати їм нові назви, що не лише не пропагують російську імперську політику в Україні, відповідатимуть стандартам державної мови, а й відновлюватимуть національну пам'ять українського народу, задовольнятимуть місцевих мешканців. Запорукою такого органічного перейменування є, на думку автора, урахування генетичної основи говірок, що побутують у населених пунктах, та етнічної і субетнічної належності діалектоносіїв.

Пропоновано багатоступінчастий і багатоетапний алгоритм такого перейменування з належною диференціацією цілей деколонізації та збереження національної пам'яті, з одного боку, та приведення у відповідність назв сіл, селищ, міст та інших топонімів у відповідність до стандартів державної мови, з іншого, етапів визначення переліку топонімів, що потребують перейменування, та присвоєння цим місцевостям нових назв. Звернено увагу на необхідність урахування регіональної етнотомовної та історичної специфіки, яка полягає в полілінгвальності та полідіалектності ареалу, його переважній новожитності, в тому, що таке його мовне різноманіття корелює з етнічною і субетнічною ідентифікацією мешканців, зокрема й етнічних українців.

Відзначено, що топоніміку регіону характеризує функціонування кількох власних назв на позначення одного населеного пункту – офіційної (нової, колоніальної) і неофіційної / неофіційних (старих, історичних), які нерідко зберігають національну пам'ять, що з-поміж топонімів регіону є чимало прихованих результатів колонізації – однотипних назв, які, на перший погляд, не глорифікують російську імперську політику, але, значно збіднюючи офіційну топоніміку, несуть приховану інформацію про радянський період історії, натомість не всі назви (навіть перейменування радянської доби) з твірними основами *красн-* і *червон-* є такими, що потребують заміни.

Наголошено, що всі ці чинники потребують уваги в сучасному процесі перейменування топонімів через урахування думки фахівців-науковців: філологів, етнографів, істориків.

Ключові слова: говірка, діалект, українська мова, топонім, деколонізація, Одещина, етнос, мовна норма.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна Росії проти України актуалізувала необхідність деколонізації української топонімії, передусім ойконімії, невідкладність цього процесу. Саме це насамперед і зумовило появу Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» (далі – Закон про деколонізацію), ухваленого Верховною Радою України 21 березня 2023 року. На виконання його пункту 8 статті одинадцятої Національна комісія зі стандартів державної мови (далі – Національна комісія) утворила робочу групу зі створення переліку сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та напрацювання рекомендацій щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови (далі – робоча група), у складі якої ми мали честь працювати (Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 10 травня 2023 року № 157). Результати цієї роботи Національної комісії були неоднозначно сприйняті українським суспільством і державними структурами, які мали б узгоджувати свої рішення в процесі деколонізації (МОН України, Інститут Української мови НАН України, Уповноважений із захисту державної мови, Український інститут національної пам'яті, ВР України тощо). Недостатня узгодженість у робо-

ти цих структур стосується принципів деколонізації, конкретних завдань, алгоритмів роботи на кожному з напрямків: визначення наслідків колонізації (які топоніми є ними, а які ні), шляхи їх усунення (пріоритетною є думка філологів, етнографів, істориків чи місцевої громади), приведення власних назв у відповідність до правописних норм (вибір сильної чи слабкої, старої (до 2019 р.) чи нової норми літературного стандарту, ступінь урахування діалектної норми, синхронний чи діахронний погляд на питання норми, процесу творення топонімів).

Процес деколонізації у топонімії передбачає, по-перше, позбавлення від наслідків колонізації, тобто визначення переліку тих власних назв, які потребують перейменування, і по-друге, визначення того, яку назву має отримати географічний об'єкт замість колоніальної. Спроба докладніше відповісти на питання про те, як правильно це зробити, становитиме власне зміст статті, але тут відзначимо, на нашу думку, самоочевидне: лише синхронний підхід нездатний забезпечити реалізацію відповідного завдання, адже топоніми мають відображати генезу, національну пам'ять.

Аналіз досліджень. Підтвердження думки про те, що питома топоніміка містить важливу інформацію для діалектології, історії української мови, етнографії, знаходимо в багатьох джерелах.

Зокрема на тісному зв'язку діалектології і ономастики наголошували В.В. Німчук [Німчук 1962, с. 45–53], Й.О. Дзензелівський [Дзензелівський 1966, с. 27–31], Ю.О. Карпенко [Карпенко 2008, с. 86–88] та ін.

Закономірно, що, працюючи в складі робочої групи, зосередилися на топоніміці того регіону України, мову якого вивчали в межах докторського дослідження [Колесников 2015] і мовне розмаїття якого досліджуємо зараз спільно з німецькими колегами [Wingender 2021].

Різні аспекти функціонування й динаміки топоніміки в українських південнобессарабських говірках, корисні для адекватного перейменування топонімів півдня Одещини в процесі деколонізації, розкриті в діалектологічних працях лінгвістів, які вивчали ці новожитні говірки ареалу, А.М. Муқан [Муқан 1960], В.П. Дроздовського [Дроздовський 1962], Т.П. Заворотної [Заворотна 1967], П.Ю. Гриценка [Гриценко 1984] та ін. Не менш корисними є свідчення, отримані від діалектоносців під час наших експедицій краєм. Спираємося й на історичні та етнографічні дослідження регіону різних часів [Історія міст і сіл 1969; Кушнір, Пригарін 1999; Бачинська 1998] тощо.

В окрему групу корисних джерел відносимо науково-популярні краєзнавчі праці, присвячені історії окремих населених пунктів регіону, зокрема К.О. Кравченка (с. Лісне – тепер Болградського р-ну), М.Є. Босенка (с. Білолісся – тепер Білгород-Дністровського р-ну), Б.О. Райнова (м. Кілія), Б.О. Панчохи (с. Петрівка – тепер Болградського р-ну), І. Ляшка, І. Мангула (с. Стара Царичанка Білгород-Дністровського р-ну), Л.Д. Васелінги (с. Петрівка Білгород-Дністровського р-ну), В.С. Бабенко (с. Шевченкове – тепер Ізмаїльського р-ну) тощо.

Мета статті, завдання. Мета статті: визначити оптимальний алгоритм процесу перейменування топонімів півдня Одещини в процесі деколонізації, необхідність урахування генетичної основи говірок тих місцевостей, що потребують перейменування.

Завдання статті: окреслити принципи визначення переліку топонімів, що потребують перейменування, змодельовати механізм надання назв цим населеним пунктам та іншим топонімам, який би не лише позбавляв від колоніальної назви, а й відповідав вимозі повернення історичної пам'яті, стандартам державної мови, задовольняв місцевих мешканців.

Методи та методика дослідження. Основним методом дослідження є тривале спостереження над функціонуванням офіційних і неофіційних топонімів і похідних від них слів в ідіомах полімовного ареалу півдня Одещини. Використовуємо також зіставлення свідчень про історичні й неофіційні власні назви, про генетичну основу ідіомів, етнічну та субетнічну належність їх носіїв та реконструкцію на цій основі питомої власної назви, оптимальної для перейменування. Також застосовуємо моделювання алгоритмів перейменування та оцінюємо результати цих моделей з позицій успішності пере-

йменування, критеріями якого є: деколонізація, повернення національної пам'яті, відповідність нової назви стандартам державної мови, згода місцевих мешканців із необхідністю позбавлення від старої назви і запропованою та обґрунтованою новою назвою чи її варіантами.

Виклад основного матеріалу. Національною комісією зі стандартів державної мови робочій групі було запропоновано такий алгоритм дій (викладаємо його в скороченому варіанті):

1. Ознайомитися з текстом Закону про деколонізацію (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-IX#Text>). Ознайомитися з переліком географічних назв, визначених для опрацювання в межах підгрупи, на підставі Кодифікатора адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад та Довідника «Адміністративно-територіальний устрій України» зі створення переліку сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та напрацювання рекомендацій щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови.

2. Послідовно переглянути назви сіл, селищ та міст, для того щоб визначити ті з них, які потребують зміни або виправлення чи корегування.

До обраних назв сіл, селищ та міст, які потребують зміни чи корекції, додати коментар із коротким обґрунтуванням, а саме:

- не відповідає правописним нормам;
- не відповідає морфемній структурі та словозміні, властивій українським топонімам;
- не відповідає лексичному складу української мови (в українській мові є питомі відповідники), однак варто зважати на історичне (староукраїнське, спільнослов'янське) й діалектне походження топонімів та обґрунтовано залишати відповідні назви;
- в основі найменування є ідеологема, що відображає російську імперську політику в Україні.

3. Запропонувати виправлення правописного чи граматичного характеру.

4. Не пропонувати варіантів перейменування. Відсутність повної згоди з таким алгоритмом деяких запрошених до складу робочої групи науковців спонукала нас висвітлити власну точку зору на цю проблему, запропонувати своє бачення алгоритму такого перейменування.

Що, на нашу думку, і чому, потребувало б коректив у цьому алгоритмі? Насамперед це ті положення, які зумовлені недостатньою диференціацією завдань, типів мовних норм і обмеженням ініціативи науковців, що є членами робочої групи. Завдання деколонізації і відновлення національної пам'яті в топоніміці принципово відмінне від завдання приведення у відповідність до стандартів державної мови. Невідповідність правописним нормам передбачає орієнтацію на норми лише літературного стандарту, натомість невідповідність лексичному складу української мови, згідно з цим алгоритмом, запропоновано визначати вже з урахуванням історичної зумовленості норми, діалектної норми. Але тоді чому членам робочої групи можна було пропонувати виправлення лише правописно-

го чи граматичного характеру, а не лексичного? До того ж відомо, що межі між рівнями мовної структури умовні й хисткі: фонетичні особливості мови позначаються на морфемному складі, на граматиці (фонетико-морфологічні риси) та, зрештою, відбиваються в лексичі.

Спробуємо відкоригувати цей алгоритм відповідно до зазначеного. Виконуючи настанову на пошук ідеологем, Національна комісія зосередила увагу на власних назвах з основами *красн-*, *червон-*, *жовтн-* (від *жовтень*), *травн-* (від *травень*) тощо, рекомендувавши їх до зміни назви з метою деколонізації або рекомендувавши провести консультації щодо доцільності збереження або заміни назви, знехтувавши подекуди своєю ж настановою на урахування історичного й діалектного в топонімах. Натомість майже не враховано *приховані факти колонізації*, а саме власні назви, що постали замість питомої під час перейменування радянської доби. Виходячи з ідеологічних міркувань, радянська влада на півдні Одещини змінювала назви, що мали не східнослов'янське (тюркське і румунське) походження, що містили в собі інформацію релігійного характеру. Це призвело до одноманітності ойконімів. Так, в межиріччі Дністра і Дунаю є декілька *Приморських*. Одне *Приморське* Лиманської громади – мало (і має неофіційну) назву *Шагани*, *Приморське* Сергіївської громади – *Будаки*, *Приморське* Вилківської громади – *Жебріяни*. На нашу думку, повернення в процесі деколонізації старих назв цим *Приморським* було б абсолютно органічним, позитивно сприйманим місцевим населенням (а це – дуже важливий показник успішного перейменування), оскільки усувало б необхідність пояснень на зразок: *Я з Приморського. – З якого? – Та з Шаганів!*). Так само виникають *Лимани* (Лиманської сільської громади – *Золокари*, а Дивізійської сільської громади – *Хаджидер*), *Зорі* (від рос. *Заря*) та ін. Приховані такі колоніалізми нерідко й під назвами «Нові...», «Старі...», «...Перші», «...Другі». Так, справжня нова *Царичанка* (Дивізійської сільської громади), що з'явилася під час вторинного переселення в межах регіону мешканців *Старої Царичанки* на поч. ХХ ст., має наразі назву *Царичанка*. Натомість назву *Нова Царичанка* під час перейменування радянського періоду отримало село, що називалося *Богородишине*, з полігенною українською говіркою та субетнічною ідентифікацією його мешканців як молдован, яке генетично до *Старої Царичанки*, з моногенною говіркою із середньонадніпрянською діалектною основою й субетнічною самоідентифікацією мешканців як козаків, не має жодного стосунку.

Назви населених пунктів, де побутують українські говірки нової форми (див. класифікацію говірок регіону в «Атласі українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю» [Колесников 2016]), у яких до 1940 року мешкали німці, – окрема тема. Національна комісія звернула увагу на можливу необхідність перейменування деяких із цих населених пунктів з ідеологічних міркувань. Ідеться про смт *Бородіно*, назване на честь відомої Боро-

дінської битви, але тут треба знати, що майже всі населені пункти, де мешкали німці, були названі на честь битв франко-російської війни 1912 р. Тоді й назви *Теплиця*, *Плоцьк*, *Малоярославець Перший* і *Малоярославець Другий* та ін. варто деколонізувати, бо вони названі на честь битв цієї війни. Проте перейменовувати все навряд чи конструктивно. Потрібно зважати на інтерпретацію тієї чи тієї історичної події, а інтерпретація Бородінської битви неоднозначні, тому ми запропонували адаптувати Бородіно як *Бородине*.

Чимало прихованих наслідків колонізації – це переключення, що виникли внаслідок перенесення мовних моделей російської мови на українську під час перекладу, незнання або неувважності чиновників. Так, тривалий час за доби незалежної України с. *Матроска* (іменник першої відміни, стара назва – Кугурлуй-Матроска) мало офіційну назву *Матроська* (іменник ад'єктивної відміни), що є автоматичним перекладом з російської (чомусь на картах в Інтернеті це село було позначене російською як *Матросская*). А чиновники переклали цю назву як *Матроська*, хоч ніколи ніякої *Матроськи* ніколи раніше не було. Завдяки зусиллям директора Інституту української мови П.Ю. Гриценка історична справедливість щодо назви його рідного села була відновлена. Але подібна ситуація залишається щодо інших населених пунктів нашого регіону.

Ми пропонували Національній комісії повернути справжні назви сіл *Райлянка* і *Молодове* (частіше побутує варіант *Молодово*) замість офіційних наразі *Ройлянка* і *Молдове*. Адже це переключення назви. *Молодове* генетично не має жодного відношення до Молдови (така словотвірна мотивація – *Молдове* як похідне від *Молдова* – інтуїтивно виникає в самих діалектоносій), воно завжди раніше було *Молодовим*. У цих селах мешкають носії північнобессарабського (буковинсько-подільського) моногенного діалектного типу українських говірок. Назва *Молодового* варіюється як *Мо⁰лодово*, *Мо⁰лодова*, *Молдо⁰ве*, *Молдова* та ін., але в мовленні діалектоносій переважно *Мо⁰лодово*. Це село засноване 1805 р., чи, за даними краєзнавчого музею Надеждинської сільради, 1776 р., ймовірно, вихідцями з однойменних н.п. Хотинського повіту. Ще В.П. Дроздовський відзначив генетичну спільність говірок сіл Райлянки Успенівської сільської громади і Райлянки Дивізійської сільської громади, Молодового та Петрівки Болградського р-ну, де наявні вихідці «...з Хотинщини (Чернівецька обл.) та Оргіївщини (Молдавська РСР)» [Дроздовський 1961, с. 133, с. 168, с. 27], а ми виявили й інші моногенні говірки цієї генези: *Новоукраїнка* (*Колбарши*), *Височанське* (*Височанка*, *Лак*), *Плачинда*, див. [Колесников 2015]. Материнськими для багатьох таких сіл нашого ареалу могли бути й інші села Хотинського повіту (*Бурдюг*, *Новоселиця*, *Недобоївці*, *Ширівці* та ін.), звідки відбувалися масові переселення, детальніше про це див. у праці В.С. Зеленчука про населення Бессарабії та Придністров'я в ХІХ ст. (1979). На масовий характер такої міграції вказує й те, що в її результаті

деякі села Хотинського повіту залишали майже всі їх мешканці¹.

Переселення з Північної Бессарабії в Південну відбулися на початку XIX ст. у зв'язку з густонаселеністю першої, посиленням панської експлуатації в Північній Бессарабії, тому селяни масово тікали звідти в менш заселені на той час південні повіти губернії. Село *Петрівка* Болградського р-ну, напр., засноване, за одними даними, в 30-ті рр. XIX ст. [Історія міст і сіл 1969, с. 797], за іншими, – у 1909 р. [Офіційний веб-сайт Верховної Ради України], переселенцями з Хотина, Кельменців, Росошан, а також із території колишніх Орґеєвського і Бендерського повітів (до останнього Петрівка раніше й належала) [Історія міст і сіл 1969]. Село *Райлянка* (офіційно *Ройлянка*), засноване у II пол. XVIII ст. [Історія міст і сіл 1969, с. 784] чи в 1832 р. [Офіційний веб-сайт Верховної Ради України], у 1830 р., вихідцями з відсутнього тепер с. *Кирликово* чи *Карликово / Карликове* в кількості 119 сімей (див. праці Батюшкова П.М., Зеленчука В.С.), можливо, виходячи зі свідчень діалектоносіїв, дозаселення відбувалося й з інших населених пунктів Північної Бессарабії (Хотина, Вороновиці).

Таким чином, відновлення національної пам'яті щодо населених пунктів буковинсько-подільської генези – це повернення до назв, що відбивають етимологію, корелюють із назвами материнських населених пунктів (*Молодове, Молодово*) та субетнічних груп українців, що мешкають у цих селищах. Дослідники відзначали, що окреме місце² серед українських мігрантів у Південній Бессарабії (третє після більш-менш компактно осілих козаків і дисперсно розселених селян-утікачів із різних регіонів України) становили галичани, червоноруси, або русини, руснаки, райляни (< *райя*), як їх називали раніше у Бессарабії [Заворотна 1967, с. 16]. Ця субетнічна мікрогрупа, більш відома зараз як *райки*, що генетично походить із Північної Бессарабії (переважно території колишнього Хотинського повіту Бессарабської губернії) з різною мірою збереження самоназви і протодіалекту. Етнонім *райки (райляни)* походить від слова *райя*, а *райя* – це була адміністративна одиниця в Османській імперії, територія (зазвичай біля фортеці), безпосередньо підпорядкована османській адміністрації, що мала у фортецях свої гарнізони; «так турки називали район, який колись складав провінцію з християнським населенням» [Заворотна 1967, с. 16].

Хотинська райя була однією з найбільших, відрізнялася за національним складом (основу населення становили корінні українці й подекуди молдовани). Вона знаходилася на півночі історичної області Бессарабії, за територією її поширення в XIX ст. закріпилася назва Північна Бессарабія (колишній Хотинський повіт Бессарабської губернії) на протизвагу Південній Бессарабії (Буджакові),

¹ Це також пояснює відсутність тепер деяких материнських сіл.

² З цього приводу П.М. Батюшков відзначав, що існували внутрішні, так би мовити, домашні переселення туземців Бессарабії з однієї її частини в другу, головним чином з півночі Бессарабії на південь її.

де панували переважно татари (детальніше див. працю П.М. Батюшкова). Через це за вихідцями з Північної Бессарабії (*Хотинської райі*) й закріпився етнонім *райки (райляни)*. Тому двом селам з північнобессарабською діалектною основою, що наразі мають назву *Ройлянка*, варто повернути їхню справжню, історично й лінгвістично вмотивовану назву з коренем *рай-* замість помилкового *рой-*: *Райлянка (рай-а – рай-к-и / рай-лян-и – райлян-к-а)* – селу Успенівської сільської громади і *Нова Райлянка* – селу Дивізійської сільської громади, яке утворилося внаслідок вторинного переселення райків з *Райлянки (Успенівської сільської громади)* у південнобессарабському регіоні в 1902 році ближче до моря.

На нашу думку, послідовний алгоритм перейменування з метою деколонізації – це відмова від назв, що з'явилися за часів Російської імперії та Радянського Союзу і замість них повернення всіх старих, етимологічно й історично обґрунтованих назв (якщо йдеться про відновлення національної пам'яті). Тобто с. Випасне треба перейменувати на *Турлаки*, с. Приморське Сергіївської громади – на *Будаки*, с. Вільне – на *Каторгу*, с. Семенівку – на *Сеймени*, с. Софіївку – на *Софієнталь*, с. Удобрне – на *Ханкишло*, с. Чистоводне – на *Суюндук*, с. Широке – на *Кебабча*, с. Біленьке – на *Акембет*, с. Приморське Лиманської громади – на *Шагани*, с. Струмок – на *Чишма*, с. Білолісся – на *Акмангит*, с. Вишневе – на *Новий Карагач*, с. Кочкувате – на *Будури*, с. Лиман – на *Золокари*, с. Рибальське – на *Мартаза*, с. Крива Балка – на *Каїри*, с. Миколаївка Новоросійська – на *Байрамча*, с. Благодатне – на *Капріора*, с. Височанське – на *Лак*, с. Новоукраїнка – на *Колбарши*, с. Десантне – на *Галілеїсти*, с. Шевченкове – на *Карагмет, Кара Махмед*, с. Трудове – на *Дракуля*, с. Каланчак – на *Дермендере*, с. Першотравневе – на *Гасан-Аспага, Гасани* тощо. Однак наскільки виправдане таке перейменування і чи всі назви потребують заміни? Уважаємо, що ні, принаймні не одразу.

По-перше, це буде додатковий дискомфорт для травмованого війною населення. По-друге, не всі старі назви, більшість із яких – тюркізми, є легковимовними. Скажімо, стара назва Утконосівки – *Ердек-Бурно*, і хоч місцеві мешканці (етнічні молдовани) й досі називають себе *ердекбурнені*, нам видається, що така назва, тим паче, якщо таких нових (старих) назв буде багато, може викликати когнітивний дисонанс у мешканців регіону. Тому вважаємо, що поки варто залишити назви, які, можливо, і є результатом колонізації, але є відносно мотивованими перейменуваннями. Наприклад, назва с. Червоний Яр (стара назва – *Китай*) мотивована не лише радянською символікою, а й кольором ґрунту, і навіть за радянської і пострадянської доби мешканці регіону пояснювали, що ця назва зумовлена червоним кольором глини на березі озера Китай у цьому населеному пункті. Тому, аби не наробити помилок, не поділяли думки про необхідність перейменування на цьому етапі (адже переконані, що цей процес має бути багатоетапним) Утконосівки, Удобрного, Кочкуватого, Красної Коси тощо, посилаючись на

можливе діалектне пояснення невідповідності назв сучасним правописним нормам, оскільки *утка*, *вутка* є діалектним варіантом до *качка*; *Удобне* теж можна розглядати як діалектне явище, адже корінь є спільним із питомими лексемами *доба*, *добрий*, *здоба*, *дебелий*; *Кочкувате* може бути й результатом гіперкорекції укання (від *Кучкувате*); а якщо повертати *Красній Косі* історичну назву (*Roşia*), це суперечитиме ідеї деколонізації і деросіянізації. Також не поділяємо думку деяких членів робочої групи, що слід позбавлятися від кореня *рус-* в основах топонімів (напр., *Руськоіванівка*), уважаємо, що не можна відмовлятися від етнонімів із цим коренем (*руські*, *руснаки*) та від історичних назв нашої землі з коренем *русь-* (*Русь*, *Київська Русь*, *Русь-Україна*), які є питомими українськими, як і нівелювати в топоніміці етнічну меншість *липован* (Нова Некрасівка, Стара Некрасівка), адже ця субетнічна група росіян має генетичну неприязнь до Російської імперії, оскільки вони, не прийнявши свого часу релігійної реформи патріарха Никона, залишившись вірними старому обряду, змушені були тікати від релігійних утисків з боку Росії. Показово, що ці думки були враховані Національною комісією.

Висновки. Таким чином, алгоритм перейменування населених пунктів (як й інших топонімів), на нашу думку, має бути таким. На першому етапі слід дібрати назви, які потребують зміни, виходячи з вимог деколонізації, і ті, які потребують зміни, виходячи з вимог приведення у відповідність до норм правопису (окремі списки). При цьому, маючи на меті деколонізацію, слід дотримуватися принципу пріоритетності повернення історичних назв як носіїв історичної пам'яті, тобто дивитися одразу, чи маємо зручну, милозвучну і живу стару неофіційну назву. Другий принцип – це, з одного боку, урахування та усунення, де це дійсно потрібно, деяких прихованих результатів колонізації, а з іншого – максимальне збереження наявної топоніміки, аби «не напсувати». Маючи на меті приведення у відповідність до норм правопису, слід відмовитися від гіперорієнтації на синхронні норми, максимально враховувати діалектні, живомовні, пояснювані історичними та синхронними особливостями діалектів, діалектними явищами, процесами. В іншому випадку може статися відрив від принципу збереження історичної пам'яті, що суперечитиме вимозі деколонізації.

Коли визначилися зі списками, можна переходити до *другого етапу* – власне перейменування. І тут постає питання, звідки брати нові назви замість старих. Якщо маємо на меті приведення у відповідність назв до норм правопису, закономірно розглянути варіанти виправлень, пропоновані лінгвістами,

але тут, як і на першому етапі, також варто розглядати варіанти назв, що містять і діалектні норми. Коли маємо на меті деколонізацію, пріоритетним є повернення старої, нерідко ще живої назви (як, напр., у с. *Першотравневе* Саф'янівської сільської громади Ізмаїльського району Одеської області – це назви *Гасани*, *Гасан-Аспага*), другий шлях – це створення нової назви. У першому випадку слід звернутися до істориків, лінгвістів, етнографів, які запропонують свої варіанти назви. Вже потім ці варіанти мають розглянути місцеві громади – мешканці населених пунктів, що підлягають перейменуванню.

Нааявний на сьогодні досвід перейменувань топонімів (урбанонімів, ойконімів) у процесі декомунізації, деколонізації свідчить про те, що надання необмеженого вибору щодо нової власної назви місцевим громадам – це помилка. По-перше, тому що замість громадян нерідко обирають чиновники, репрезентативність інтернет-опитувань, навіть коли вони дійсно проводяться, дуже сумнівна, а по-друге, ні чиновники, ні місцеві мешканці не є фахівцями, тому за визначенням не можуть дотримуватися принципів збереження національної пам'яті, різноманіття та історичної обґрунтованості топоніміки. Так, досвід опори винятково на рішення місцевих громад уже в процесі деколонізації (начебто бажання місцевих мешканців перейменувати *Суворове* на *Бессарабське*, підтримане селищною радою 26 грудня 2022 року) дозволяє прогнозувати (моделювати), що на півдні Одещини з'явиться, якщо діятиме такий алгоритм перейменування, ще *Бессарабське Перше*, *Бессарабське Друге*, *Бессарабське Старе*, *Бессарабське Нове* тощо, оскільки мікроетнічним поліетнічної спільноти «бессарабці» дуже міцний у регіоні. Але навряд це буде правильно. З іншого боку, безумовно, змінена назва має поєднатися місцевим мешканцям. Тому вважаємо, що доцільно буде на першому етапі вибору нової назви покласти відповідальність на вчених, щоб вони запропонували кілька варіантів назв, а вже на другому етапі рекомендувати громадам обрати з тих варіантів, які запропонували науковці.

Отже, перейменування в процесі деколонізації має спиратися на усвідомлення того, що топоніми – це важливий чинник збереження національної пам'яті, пам'яті про етнічну, субетнічну генезу українського народу, збереження його самоідентифікації. Одним із найвагоміших факторів збереження такої ідентифікації є діалект, що корелює з субетнічною належністю мешканців населених пунктів, тому під час перейменування топонімів опора на діалектну генезу є обов'язковою, особливо, коли йдеться про українські генетичні маркери в багатонаціональному південнобессарабському регіоні.

Література

1. Бачинська О. Дунайське козацьке військо. 1828–1868 рр. (До 70-річчя заснування). Одеса: Астропринт, 1998. 232 с.
2. Гриценко П.Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ: Наукова думка, 1984. 228 с.
3. Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (вступні розділи). Ужгород: УЖДУ, 1966. 100 с.

4. Дроздовський В.П. Південнобессарабські українські говірки. *Праці X республіканської діалектологічної наради*. Київ, 1961. С. 132–155.
5. Дроздовський В.П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області): дис. ... канд. філол. наук: 661. Київ, 1962. 473 с.
6. Заворотна Т.П. Лексика українських наддунайських говірок: дис. ... канд. філол. наук: 661. Ужгород, 1967. 333 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. Ред. кол. : Гладка Л. В., Ануфрієв Л.О., Бачинський А.Д. та ін. Київ: Українська радянська енциклопедія, 1969. 910 с.
8. Карпенко Ю.О. Діалектологія і ономастика. *Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі: до 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. С. 86–88. URL: http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/KARPENKO_STATTYA_301007.pdf (дата звернення 27.07.2023)
9. Колесников А.О. Атлас українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю. Ізмаїл: ІРБІС, 2016. 168 с.
10. Колесников А.О. Морфологія українських говірок межиріччя Дністра і Дунаю: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2015б. 493 с.
11. Кушнір В., Пригарін О. «Козаки» і «райки» як субетнічні групи українського населення Буджака (до постановки проблеми). *Південь України. Одеса. Четвертий міжнародний конгрес українців (Одеса, 26-29 серпня 1999 р.)*: доповіді та повідомлення. Одеса, 1999. С. 55–60.
12. Мукан А.М. Українські наддунайські говірки. Фонетико-граматичні особливості: дис. ... канд. філол. наук: 661. Глухів, 1960. 291 с.
13. Німчук В.В. Про необхідність вивчення топоніміки у зв'язку з народними говорами. *Питання топоніміки та ономастики*: Матеріали I Республ. наради з питань топоніміки та ономастики. Відп. ред. К.К. Цілуйко. Київ, 1962. С. 45–53.
14. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
15. Wingender M. Contested Language Diversity – Dealing with Minority Languages in post-Soviet Ukraine. 2021. URL: <http://surl.li/gyqnq>.

References

1. Bachynska O. (1998) Dunaiske kozatske viisko. 1828–1868 rr. (Do 70-richchia zasnuvannia) [Danube Cossack army. 1828–1868 (marking the 70th anniversary of the founding)]. Odesa: Astroprynt. 232 s. [in Ukrainian].
2. Hrytsenko P.Ju. (1984) Modeliuvannia systemy dialektnoi leksyky [Modeling the dialect vocabulary system]. Kyiv: Naukova dumka. 228 s. [in Ukrainian].
3. Dzendzelivskiy Yo.O. (1966). Konspekt lektsii z kursu ukrainskoi dialektolohii (vstupni rozdily) [Synopsis of lectures on the course of Ukrainian dialectology (introductory sections)]. Uzhhorod: UzhDU. 100 s. [in Ukrainian].
4. Drozdovskiy V.P. (1961) Pivdennobessarabski ukrainski hovirky [The Ukrainian Southern Bessarabia dialects]. *Pratsi X respublikanskoï dialektolohichnoi narady*. Kyiv. S. 132–155 [in Ukrainian].
5. Drozdovskiy V.P. (1962) Ukrainski hovirky Bessarabskoho Prymor'ia [The Ukrainian dialects of the Bessarabia Seaside]: dys. ... kand. filol. nauk: 661. Kyiv. 473 s. [in Ukrainian].
6. Zavorotna T.P. (1967) Leksyka ukrainskykh naddunaiskykh hovirok [Vocabulary of Ukrainian Higher Danube dialects]: dys. ... kand. filol. nauk: 661. Uzhhorodskiy derzh. un-t. Uzhhorod. 333 s. [in Ukrainian].
7. Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR. Odeska oblast [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Odesa region] Red. kol.: Hladka L.V., Anufriev L.O., Bachynskiy A.D. ta in. Kyiv: Ukrainska radianska entsyklopediia, 1969. 910 s. [in Ukrainian].
8. Karpenko Yu.O. (2008) Dialektolohiia i onomastyka [Dialectology and onomastics]. *Dialektna mova: suchasnyi stan i dynamika v chasi: do 100-richchia profesora Fedota Trokhymovycha Zhylika*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. S. 86–88. URL: http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/KARPENKO_STATTYA_301007.pdf (data zvernennia 27.07.2023) [in Ukrainian].
9. Kolesnykov A.O. (2016) Atlas ukrainskykh hovirok mezhyrichchia Dnistra i Dunaiu [Atlas of the Ukrainian dialects spread between the Danube and the Dniester rivers]. Izmail: IRBIS. 168 s. [in Ukrainian].
10. Kolesnykov A.O. (2015) Morfolohiia ukrainskykh hovirok mezhyrichchia Dnistra i Dunaiu [The morphology of Ukrainian dialects spread between the Dniester and the Danube rivers]: dys. ... d-ra filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Kyiv. 493 s. [in Ukrainian].
11. Kushnir V., Pryharin O. (1999) «Kozaky» i «raiky» yak subetnichni hrupy ukrainskoho naselennia Budzhaka (do postanovky problemy) [“Cossacks” and “raiky” as sub-ethnic groups of the Ukrainian population of Bujak (before the problem was posed)]. *Pivden Ukrainy. Odessa. Chetvertyi mizhnarodnyi konhres ukrainistiv (Odessa, 26–29 serpnia 1999 r.)*: dopovidi ta povidomlennia. Odessa. S. 55–60 [in Ukrainian].
12. Mukan A.M. (1960) Ukrainski naddunaiski hovirky. Fonetyko-hramatychni osoblyvosti [The Ukrainian Higher Danube dialects. Phonetic and grammatical peculiarities]: dys. ... kand. filol. nauk: 661. Hlukhiv. 291 s. [in Ukrainian].

13. Nimchuk V.V. (1962) Pro neobkhidnist vyvchennia toponimiky u zviazku z narodnymy hovoramy [The necessity of studying toponyms in connection with national dialects.]. *Pytannia toponimiky ta onomastyky: Materialy I Respubl. narady z pytan toponimiky ta onomastyky*. Vidp. red. K.K. Tsiluiko. Kyiv. S. 45–53 [in Ukrainian].
14. Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
15. Wingender M. (2021) Contested Language Diversity – Dealing with Minority Languages in post-Soviet Ukraine. URL: <http://surl.li/gyqnc> [in English].

THE GENESIS OF THE UKRAINIAN SOUTHERN BESSARABIA DIALECTS IN THE CONTEXT OF RENAMING THE TOPONYMS OF THE REGION

Abstract. The article deals with the problems of renaming toponyms of the south of Odesa in the process of decolonization, bringing the names of villages, towns, and cities in the region into compliance with the standards of the state language. An algorithm for such renaming is proposed, which would allow to determine the list of toponyms that need to be renamed for the purpose of decolonization, and those that do not coincide with the standards of the state language, as well as give them new names that will not promote Russian imperial policy in Ukraine, but will also meet the standards of the state language, but also will restore the national memory of the Ukrainian people, will satisfy the local residents. The guarantee of such an organic renaming is, in the author's opinion, taking into account the genetic basis of dialects living in populated areas and the ethnic and sub-ethnic affiliation of dialect speakers.

A multi-stage algorithm of such renaming is proposed with proper differentiation of the goals of decolonization and preservation of national memory, on the one hand, and bringing the names of villages, towns, cities and other toponyms into compliance with the standards of the state language, on the other hand, the stages of determining the list of toponyms, which require renaming and assignment of new names to these localities. Attention is drawn to the need to take into account the regional ethnolinguistic and historical specificity, which consists in the area's polylingualism and polydialecticity, its predominant resettlement character, and the fact that such linguistic diversity correlates with the ethnic and subethnic identification of the inhabitants, in particular ethnic Ukrainians. It was noted that the toponymy of the region is characterized by the functioning of several proper names for one settlement – official (new, colonial) and unofficial (old, historical), which often preserve national memory, that among the toponyms of the region there are many hidden results of colonization – names of the same type, which, at first glance, do not glorify Russian imperial policy, but, significantly impoverishing the official toponymy, carry hidden information about the Soviet period of history, on the other hand, not all names (even renamings of the Soviet era) with creative bases of *krasn-* and *chervon-* are such that require replacement.

It is emphasized that all these factors require attention in the modern process of renaming toponyms by taking into account the opinion of specialists-scientists: philologists, ethnographers, historians.

Keywords: patois, dialect, Ukrainian language, toponym, decolonization, Odeshchyna, ethnos, language norm.

© Колесников А., 2023 р.

Андрій Колесников – доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Ізмаїл, Україна; akolesnykov2015@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-8365-7598>

Andrii Kolesnykov – Doctor of Philology, Head of Ukrainian Language and Literature Department, Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine; akolesnykov2015@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-8365-7598>